

19. Там само. — С. 314, 322.

20. Російська державна бібліотека. — Відділ рукописів. — Ф. 279. — Карт. 36. — Од. зб. 46. — Арк. 3; Карт. 1. — Од. зб. 6. — Арк. 11 зв.

Павло Губа
(м. Черкаси)

Висвітлення в пресі зовнішньополітичного курсу українських урядів доби національно-визвольної революції 1917–1920 рр.

В статті розглядається періодична преса як джерело вивчення зовнішньої політики українських урядів періоду національно-визвольної революції 1917–1920 рр.

В статье освещается периодическая пресса как источник изучения внешней политики украинских правительств в период национально-освободительной революции 1917–1920 гг.

Одним із важливих напрямків утвердження незалежності України була зовнішня політика українських урядів у період національно-визвольної революції 1917–1920 рр.

Поряд з багатьма джерелами, які висвітлювали зовнішньополітичні заходи українських урядів в період національно-визвольної революції, особливе місце займала преса. Періодичні видання українських урядів різних політичних партій та напрямів, а саме: «Робітнича газета», «Нова Рада», «Херсонщина», «Державний вісник», «Відродження», «Голос Києва», «Киевская мысль», «Новини» постійно відбивали різнобічну зовнішньополітичну діяльність України в указаний період.

Зокрема, вивчення джерельних матеріалів періоду Центральної Ради свідчить, що її зовнішньополітична діяльність на початку становлення державності України не була активною. Вона обмежувалася головним чином Петроградом, що пояснювалося федералістичними поглядами українських лідерів. Встановлення офіційних дипломатичних зносин держав Антанти з Центральною Радою почалося лише з вересня 1917 р. з прибуттям до Києва французької військової місії в складі близько п'ятдесяти офіцерів на чолі з генералами Нісселом і Табуї. 9 жовтня генерал Табуї і полковник Перльс здійснили візит до генерального секретаря військових справ С. Петлюри, що описувала «Робітнича газета» [1].

За спогадами першого міністра закордонних справ України О. Шульгіна, головна роль в налагодженні зовнішніх зносин належала французам, проте поступово з'явилися англійці, американці, румуни, серби. Так, представник посольства Франції в Росії Ж. Пеліс'є (який у серпні — вересні 1917 р. перебував в Україні) пізніше в газеті «Народна воля», яка виходила серед українських емігрантів в США, роз'яснював українське питання, захищав українську справу, доводив, що український національний рух є справою самих українців. Його погляди, сформульовані в документальному донесенні від 15 вересня 1917 р., були націлені на необхідність визнання Францією УНР. За спогадами З. Стефанова, першою встановила контакт з керівництвом української автономії японська військова дипломатія. У липні 1917 р. військовий аташе посольства Японії в Петрограді Ашида відвідав Центральну Раду й Генеральний Секретаріат з метою отримання вірогідної інформації про ситуацію в країні [2].

Газети показують активні зрушення в питаннях зовнішньої політики України після проголошення УНР. Ці зрушення виявилися у створенні в грудні 1917 р. при ЦР відомства міжнародних відносин, в активізації контактів з країнами Антанти та встановленні дипломатичних відносин з країнами Центральної Європи. Так, у межах цієї роботи Генеральний Секретаріат УНР направив військового дипломата Ю. Гасенка для здійснення спеціальної місії за

кордон. Ним, зокрема, було засновано у Швейцарії заклад УНР з функціями прес-бюро посольства і консульства. Завдяки Гасенку було також створено українсько-швейцарський комерційний заклад, проведена зустріч з президентом і міністром закордонних справ Швейцарії, зібрана значна інформація для дипломатичних місій України до нейтральних держав. За даними «Робітничої газети», 3 січня 1918 р. генерал Табуї подав генеральному секретареві міжнародних справ офіційний лист про своє призначення повноважним представником Франції при Уряді України. 6 січня британський консул в Одесі П. Багге подав ноту про його призначення представником Англії в Україні [3].

В цілому, преса, яка відбиває проблеми зовнішньої політики УНР, дає також можливість з'ясувати причини участі на переговорах у Бресті представників України і підписанні мирного договору з країнами Четвірного блоку, про розрив відносин між УНР та країнами Антанти тощо. Тільки після визнання Української Держави країнами Антанти, та іншими державами (Бельгією, Грецією, Данією, Іспанією, Італією, Норвегією, Персією, Португалією, Швейцарією) ЦР направляє в Брест своїх представників [4]. З іншого боку, за свідченням преси, виконуючи волю Уряду УНР його голова В. Винниченко у своєму виступі на Малій Раді 2 грудня 1917 р. наголосив: «Ми послали в Брест своїх представників контролювати діяльність більшовиків, які дурять народ брехнями, ніби Рада — уряд контрреволюційний. Це смішно, але рахуватися з цим треба» [5]. Цей період зовнішньої політики Центральної Ради можна схарактеризувати як альтернативний: орієнтація у підписанні мирного договору була як на Росію, так і на Німеччину.

Аналіз газетних джерел підтверджує, що така політика Росії переорієнтувала Центральну Раду на союз з Австро-Німецьким блоком. Так, член української делегації в Бресті М. Любинський у своєму виступі зазначав: «Принципи «самовизначення» більшовиків заключаються в використанні військової сили, на багнетах найманих «красногвардійців», в розігнанні національних з'їздів, закритті газет, в арештах і розстрілах політичних діячів» [6]. 27 січня 1918 р., мирний договір між УНР і австро-німецьким блоком був підписаний.

Газетні матеріали та документи українських партій висвітлюють факти грубого порушення урядом Раднаркому норм міжнародного права в формі збройної інтервенції проти України, що стало однією з причин проголошення IV Універсалом України як самостійної держави. Подальший розвиток зовнішньої політики України визначений IV Універсалом, який відобразив широке прагнення України до поширення міжнародних стосунків на цивілізованих засадах: «З усіма сусідніми державами, а саме: Росією, Польщею, Австрією, Румунією, Туреччиною й іншими — ми бажаємо жити у згоді й приязні, але ніяка з них не може вмішуватись в життя самостійної Української Республіки».

Газети засвідчують прагнення ЦР припинити російську агресію на території України. Але, не маючи боєздатної регулярної армії, Центральна Рада, яка тимчасово перебувала в Житомирі, змушена була звернутися до Центральних держав із проханням надати військову допомогу. У відозві до громадян України говорилося, що для того, аби скоріше вигнати більшовицькі війська і «дати лад та порядок нашому краю, який стає схожий на руїну», Центральна Рада закликала німецьке військо [7]. За даними «Військово-Наукового вісника Генерального штабу», вхід австро-німецьких військ в Україну розпочався 25 лютого 1918 р. До Києва першими увійшли українські частини — Гайдамацький Кіш Слобідської України і Січові стрільці. А вже 2 березня 1918 р. до столиці України ввійшли австро-німецькі війська. Разом з ними поверталася в Київ і Центральна Рада [8].

Певною мірою висвітлюється в газетах і проблема зовнішньополітичних стосунків України в період Української Держави П. Скоропадського. Так, вперше на практиці в той період було

запроваджено консульську мережу України — за кордоном було створено понад 20 консульських закладів різних типів, запроваджено 11 постійний диппредставництв. Газети висвітлюють налагодження добрих відносин з Урядами Фінляндії, Латвії та Греції [9]. Були встановлені дипломатичні стосунки з такими нейтральними країнами, як Швеція, Норвегія, Данія, Голландія, Іспанія, Персія. Особливо тісними були взаємини між гетьманською Україною та урядом Болгарії, про що свідчать також німецькі документи та преса. Але разом з цим головним напрямом зовнішньої політики Української Держави є становлення дружних відносин з країнами Четвірного Союзу, які офіційно визнали Українську Державу [10].

В період Гетьманської України газетна періодика містила багато матеріалів про спроби налагодження дипломатичних зносин Української Держави із державами Антанти та США. Так, в інтерв'ю київським газетам голова місії до Англії і США І. Коростовець, до Франції — М. Могилянський зазначили, що головна мета їх місій полягала в тому, щоб вірно інформувати держави Антанти і США про події в Україні. Українські представники сподівалися встановити прямі і безпосередні зв'язки з державами Антанти, створити умови для визнання ними України як самостійної держави. Серед найближчих завдань місії було забезпечення участі України в роботі мирної конференції [11].

Як свідчать матеріали преси, із серпня по жовтень 1918 р. уряд гетьманської держави вживав заходів, щоб вступити в безпосередні стосунки з державами Антанти. На думку українських політиків, мир закріплював міжнародне становище України і ліквідував перепони в стосунках з іншими, крім центральноєвропейських, державами. Співробітник МЗС в інтерв'ю газеті «Голос Києва» нове міжнародне становище України схарактеризував так: «Культурні держави, до яких належить і Україна, тепер мають одного спільного ворога — це анархо-більшовизм... Немає нічого неможливого в тому, щоб у результаті взаємної згоди європейські держави вжили рішучих заходів проти анархії і більшовизму» [12].

Зокрема, дружні відносини, які склались між Україною і Туреччиною після підписання Берестейської угоди, постійно висвітлювалися в газетах «Відродження», «Нова Рада» та інших. Загалом із матеріалів преси того періоду видно, що українсько-турецькі стосунки за часів гетьманщини взяли конструктивний старт. Про обопільну налаштованість на взаємопідтримку і співробітництво між Україною і Туреччиною та діяльність турецького посла в Києві Ахн еда Мухтарбея і українського посла в Туреччині Олександра Лотоцького свідчать публікації українських, турецьких газет та спогади самого О. Лотоцького [13].

Більш детальний аналіз преси періоду гетьманування П. Скоропадського дає можливість встановити, що основною проблемою Держави було налагодження нормальних взаємин з більшовицькою Росією. Проте, за спогадами самого П. Скоропадського та інших учасників тих подій, українсько-російські відносини розвивалися в 1918 р. досить складно. Але головною причиною цього, як вказує О. Лупадін в своїй праці «Українсько-російські мирні переговори», було різке протиборство двох політичних напрямків: українського національно-державного і російсько-великодержавно-шовіністичного у більшовицькому варіанті [14].

Наприкінці жовтня 1918 р. гетьман потрапив в скрутне становище. Адже після виведення німецьких та австро-угорських військ з українських земель його армія не могла дати належної відсічі Червоній Армії. В той час Павло Скоропадський шукає підтримки в країнах Антанти.

Цінними є матеріали друку, що описують переговори представників України і держав Антанти в Яссах (листопад — грудень 1918 р.) та їхню позицію щодо України. Так, в ноті Уряду П. Скоропадського до держав Антанти від 2 листопада 1918 р., яку представник Уряду І. Коростовець повіз до Ясс, було заявлено, що «Україна хоче зберегти строгий нейтралітет, але

готова прийняти позицію співробітництва з державами Антанти з метою оборони порядку і безпеки краю, а також за дорученням гетьмана заявити, що коли перешкодою для визнання України Антантою є сама особа гетьмана, то він готовий зректися влади» [15].

Про причину підтримки гетьманського Уряду з боку Антанти чітко висловився консул Франції в Україні С. Єнно в газеті «Голос Києва» від 28 листопада. «Держави Згоди мають намір визнати виключно лише той Уряд, який конкретно стоїть на точці зору збереження порядку, але не лише в одній Україні, але й по всій Росії» [16].

Отже, газетні джерела свідчать про дворушницьку позицію союзників щодо підтримки самостійницьких прагнень українських політиків, навіть в той період, коли гетьман виявив свою готовність разом з ними співпрацювати з генералом Денікіним в справі відбудови Росії. Як справедливо вказує дослідник В. Ф. Солдатенков: «Зовнішньополітичний курс гетьманської держави формувався в надзвичайно складних обставинах. Існуючи суттєві обмеження практично не залишали можливостей для маневру, для вибору політики, відповідної українським інтересам. При всьому тому продовжувався процес утвердження України на геополітичному просторі, закладались підвалини наступних зрушень у одній з основних сфер життєдіяльності молоді незалежної держави» [17].

Вивчення преси періоду Директорії дає можливість зробити висновок про відсутність єдиної думки та розбіжність поглядів серед членів Директорії щодо зовнішньополітичної орієнтації України.

Зокрема газетні матеріали показують розбіжність поглядів лідерів Директорії у зовнішній політиці під час обговорення на Трудовому Конгресі. Так, якщо такі провідні фігури української політики як В. Винниченко, В. Чехівський, М. Шаповал разом з колишнім головою Центральної Ради М. Грушевським схилилися до ідей союзу з більшовиками проти Антанти, то інші, на чолі з С. Петлюрою, були за спільні дії з західними країнами проти більшовиків. В результаті Трудовий Конгрес своєю більшістю ухвалив доручити уряду УНР «знайти порозуміння з Антантою, щоб перервати блокаду в якій опинилася Україна», про що повідомляла у своїх публікаціях «Робітнича газета» [18].

На час проведення Трудового Конгресу прихильників першої точки зору було вже небагато, але й тоді С. Петлюра, генерал О. Греков і полковник Є. Коновалець змушені були доводити загрозу для України з боку більшовиків і необхідність зближення з Антантою. Але значна частина українських соціалістів разом з В. Винниченком була категорично проти останнього. Пізніше газета «Трудове слово» повідомляла, що головною причиною відставки В. Винниченка була незгода з С. Петлюрою в питанні про згоду з Антантою. На останньому засіданні Директорії у Вінниці укладено угоду України з Антантою і Польщею про спільний наступ проти радянського Києва. В. Винниченко наполягав на мирній угоді з Радянською владою» [19].

Разом із тим, позиція Винниченка, як свідчать газети, не була чіткою, однозначною. Заслуговує на увагу інтерв'ю В. Винниченка про становище в Україні, яке він дав кореспондентам газет. Так, газета «Новини» писала, що, характеризуючи політичне становище в Україні, В. Винниченко заявив: «Більшовицьке правительство, не тільки в Києві, але й в Україні довго не продержиться. Більшовики зовсім не рахуються з національними факторами в житті українського народу. Між тим націоналізм на селі зміцнів за час гетьманського панування і селяни не потерплять влади зайд-чужинів. Більшовики ж живуть у вічній атмосфері війни.

Перемога української ідеї безсумнівна. На нашому боці вся Європа. Об'єднання України не дасть себе розтоптати Московії» [20].

Газетні матеріали свідчать, що зовнішня політика «великих держав» щодо Директорії

продемонструвала їх невпевненість в українському національному русі, що зашкодило підписанню угоди про заходи конкретної допомоги Директорії. А загалом інтервенція Західних держав (зокрема французька) не виправдала сподівань тогочасних українських лідерів в їх боротьбі за самостійну Україну. Про це свідчать також спогади учасників тих подій, в яких простежується ігнорування Францією підписання угоди про «визнання Директорії як фактичного Уряду України»... та «зобов'язаність практичної допомоги українській армії у війні з більшовиками як технічної (аж до танків), так і людьми, а особливо інструкторами» — пише у своїх спогадах А. Марголін («Україна і політика Антанги»). А «представники французького командування несподівано заявили, — пише далі А. Марголін, — що підписання терміновим розпорядженням із Парижа не відбудеться, і 3 квітня 1919 р. французи почали термінову евакуацію із Одеси» [21].

Вивчення матеріалів преси в період влади Директорії щодо її зовнішньої політики дає можливість зробити висновки, що розбіжність в поглядах на зовнішньополітичну орієнтацію серед членів Уряду Директорії, відсутність єдиного погляду на проведення внутрішньої політики призвело до падіння її авторитету на світовій арені. Так, за інформацією газети «Полтавський день» «директорія як влада на Україні офіційно на вересень 1919 р. не була визнана жодною із Європейських держав, крім Румунії і Німеччини» [22].

Таким чином, зовнішня політика українських урядів періоду національно-визвольної революції була складовою частиною будівництва самостійної української держави. При цьому газети відображають надзвичайну складність у виробленні чіткого зовнішньополітичного курсу, що зумовлено геополітичним становищем України, яка була перехрестям, фокусом зіткнення власних інтересів і цілей таких різних суспільних сил, як більшовицька Росія, країни Четверного союзу, країни Антанги, білогвардійський рух. Звичайно, газетні джерела не є такими, які з належною повнотою відображають усі заходи різних урядів України в 1917–1920 рр. Про відносини, інколи дуже утаємничені, України з іншими державами більш повно оповідають інші джерела — дипломатичні документи, спогади учасників подій та інші. Проте саме преса розкриває настрої населення щодо сприйняття тих чи інших зовнішньополітичних заходів українських урядів.

Примітки:

1. Робітнича газета. — 1917. — 28 вересня.
2. Стефанів З. Українські збройні сили 1917—1921. — Мюнхен, 1947. — Ч. 1. — С. 60.
3. Робітнича газета. — 1918. — 27 грудня; Вісти з УЦР. — 1918. — 5, 8 січня.
4. Єдваб Кар. Історія Радянської Росії. Більшовицька революція 1917—1923. — М., 1990. — Т. 1. — С. 241, 377.
5. Рідний край (Гадяч). — 1917. — 16 грудня.
6. Умови українсько-німецького миру // Українська газета. — 1918. — 20 січня.
7. ЦДАВО України. — Ф. 2592. — Оп. 1. — Спр. 113. — Арк. 39.
8. Віськово-науковий вісник Генерального штабу. — 1918. — Ч. 2. — С. 407.
9. Державний вісник. — 1918. — 13 жовтня—19 листопада.
10. Державний вісник. — 1918. — 4 червня.
11. Киевская мысль. — 1918. — 28 октября.
12. Голос Киева. — 1918. — 13 октября.
13. Нова Рада. — 1918. — 18 березня; Лотоцький О. В Царгороді. — Варшава, 1939. — Праці УНІ. — Т. 40. — С. 15—24.

- 14.Лупадін О. Українсько-російські мирні переговори. — К., 1918. — С. 35.
- 15.Дорошенко Д. Історія України. — 1932. — Т. 2. — С. 409.
- 16.Голос Києва. — 1918. — 28 ноября.
- 17.Солдатенко В. Зовнішньополітичний курс гетьманської Держави.
- 18.Проблеми української революції. — К., 2002. — С. 133
- 19.Трудовий конгрес // Робітнича газета. — 1919. — 29 січня.
- 20.Трудове слово. — 1919. — 21 лютого.
- 21.Новини. — 1919. — 1 березня.
- 22.Революция на Украине: в мемуарах белых. — М. — Л. — 1930. — С. 384–385.

Мирослав Борисенко

(м. Київ)

**Документи Державного архіву Вінницької області про стан
комунального господарства у містах Вінниччини в 20–30-х рр. ХХ ст.**

Розглядається зміст справ ряду фондів Державного архіву Вінницької області, які відображають стан міського комунального господарства в 20–30-х рр. ХХ ст.

Рассматривается содержание ряда фондов Государственного архива Винницкой области, отражающие состояние городского коммунального хозяйства в 20–30-х гг. ХХ в.

Комунальне обслуговування міського населення є однією з важливих проблем сучасних міст України. У цьому плані вона перегукується з тими труднощами, яких зазнавало комунальне господарство в 20–30-х рр. минулого століття. Тому її вирішенню буде сприяти врахування тих уроків виходу з кризи, яку довелось переборювати комунальникам попередніх часів.

Проблема відображення стану комунального господарства у містах Вінниччини 20–30-х рр. ХХ ст. в документах Вінницького обласного державного архіву є і актуальною й одночасно практично значимою. Заявлена у статті проблема не знайшла в історичній літературі належного висвітлення, що зумовлює її наукову значущість. В науковій літературі зустрічаються тільки фрагментарні дані про комунальне обслуговування міського населення Вінниччини, які аж ніяк не вичерпують проблеми [1].

Значний за обсягом документальний матеріал про стан комунального господарства у Вінниці зберігається у фонді Р-152. — Оп. 9. Зокрема, у справі 8 сконцентровані обов'язкові для виконання постанови президії Вінницької міської ради за першу половину 1931 р. різноманітного характеру. Серед них про будівництво електростанції, будинку ім. М. Коцюбинського, 9-ї трудової школи, диспансеру та ветлікарні [2], звільнення від мешканців готелів Червоне Поділля і 2-й Радянський, перейменування вулиць Раковського у вулицю Коцюбинського, Троцького у вулицю Ворошилова. У цьому ж році президія ухвалила рішення й про перетворення синагоги «Гефтера» у гуртожиток для робітників, надання пільг в оплаті комунальних послуг колишнім червоногвардійцям та партизанам, знесення будинків «осіб злочинного та позбавленого права голосу елемента» [3] тощо.

У справі 253. — Оп. 7 міститься протокол засідання міського штабу по «очистці» від 11 серпня 1933 р. з ухвалою про необхідність проведення санітарного очищення вулиць [4]. У справі 332 знаходиться доповідна записка Вінницького обласного виконавчого комітету Народному комісаріату комунального господарства України з приводу необхідності виділення коштів на забезпечення комунального і житлового господарства Вінниці в 1934 р. З неї вимальовується катастрофічне становище комунального обслуговування населення міста, зокрема,